

Faktorer som påverkar trygghet och studiero

En kunskapsöversikt över betydelsen av och praktiken kring elevers arbetsmiljö

Innehåll

Introduktion	1
Faktorer som nämns i nationella riktlinjer och arbeten.....	3
Faktorer som påverkar trygghet.....	3
Faktorer som påverkar studiero.....	3
Faktorer som påverkar arbetsmiljön i stort	4
Skolors arbete med trygghet och studiero.....	6
Arbete med planer mot diskriminering och kränkande behandling	6
Arbete med likabehandlingsplan.....	7
Arbete med elever med svårigheter	8
Arbete med arbetsklimat i klassrummet.....	8
Tydliga konsekvenser	8
Samverkan	8
Sammanfattning.....	9
Referenser	11
Analyserade skolhemsidor och –dokument.....	13

Introduktion

Detta är en sammanställning av det kunskapsläge som idag finns runt påverkansfaktorer på trygghet och studiero i skolan. Studiero handlar både om elevernas arbetsmiljö i stort och om deras möjligheter att nå lärandemål. Trygghet och studiero kan alltså relateras till såväl skolans arbete med normer och värden som kvaliteten på undervisningen (skolinspektionen 2016c). Vad som uppfattas som studiero är subjektivt och varierar beroende på person och situation. I Skolinspektionens granskning bedöms undervisningen erbjuda eleverna studiero när förhållandena är sådana att eleverna kan ägna sig åt de planerade lärandeaktiviteterna. Det innebär att störande inslag under lektionen minimeras och att fokus och lärandeaktiviteter riktas mot det som är syftet med undervisningen.

Utbildning, oavsett var i landet den hålls, ska utformas på sådant vis att alla elever garanteras en skolmiljö som präglas av trygghet och studiero (Skollagen SFS 2010:800, 5 kap. 3§, 1 kap. 9§). Elevernas skolupplevelse påverkas överlag om de upplever otrygghet. Skolinspektionen (2015) konstaterar att de mest otrygga eleverna har en markant mer negativ upplevelse av skolan än de elever som känner sig trygga. Dessa negativa upplevelser handlar bland annat om att eleverna inte anser sig ha inflytande över undervisningen och deras studiemiljö. Även studiero anses vara viktigt för elevernas lärande då den relaterar till skolmiljön i stort och till elevernas möjlighet att uppnå målen med utbildningen (Skolinspektionen 2016b). Skolinspektionen (2016b) framhåller att trygghet och studiero inte bara har egenvärde, de är också två viktiga förutsättningar för att elever ska kunna tillgodogöra sig utbildning på bästa vis.

Huvudman och rektor har skyldighet att utforma utbildning på sådant vis att samtliga elever garanteras en skolmiljö som utmärks av trygghet och studiero (SFS 2010:800). Denna skyldighet innefattar bland annat utformande av disciplinära åtgärder. Skolinspektionen (2016c) lyfter fram att "ett samlat arbete som tydligt leds av rektorn" är nyckeln till att lärare får förutsättningar att åstadkomma en undervisning som präglas av studiero. En optimal lärandemiljö tycks uppstå då det sociala klimatet är gott och eleverna samtidigt utmanas med hjälp av olika uppgifter. Samtidigt framgår det av Skolinspektionens senaste undersökningar att både elever och lärare upplever störande moment under lektioner. För eleverna innebär det att ljud och andra elever stör deras studiero. För lärarna innebär det en upplevelse av att mer tid, än de önskar, läggs på att hålla ordning i klassrummet.

Samtidigt menar Folkhälsomyndigheten (2014) att trivseln i skolan har ökat sedan slutet på 80-talet. Majoriteten av elever, oavsett ålder, upplever att de trivs i sina klasser. De tycker även att de flesta klasskamrater är snälla och hjälpsamma samt att de andra eleverna accepterar dem som de är. Utifrån senaste undersökningarna från Skolinspektionen (beskrivet ovan) kan det dock konstateras att en del av eleverna upplever att studieron brister. Således kan kvaliteten i skolans verksamhet problematiseras. Skolinspektionen (2016a) menar att hög kvalitet är avhängigt studenternas upplevelser av trygghet och studiero, vilka anses vara två grundförutsättningar för god utbildning. Åtgärder för trygghet och studiero relateras även till "barnets bästa" (prop. 2009/10:165, s. 231).

Skolenkäten (SKL 2014) stödjer en bild av att majoriteten av studenter upplever trygghet i skolmiljön. Enligt elevenkäten 2013/2013 känner 92% av eleverna trygghet i skolan. En upplevelse som är lika hög hos både femte- och åttondeklassare, liksom mellan kön (i undersökningen 2014/2015 visar det sig dock att pojkar i årskurs 8 upplever trygghet i betydligt högre grad än flickor). Även om majoritet även upplever studiero så är procenttalet inte lika högt. I årskurs 9 upplever 35% av eleverna att de saknar studiero på lektionerna. De har den högsta andelen av elever som saknar studiero om man

jämför med 24% i årskurs 5 och 29% i år 2 på gymnasiet. Resultatet skiljer sig dock mellan skolor från att hälften av eleverna till att var sjätte elev upplever bristande studiero beroende på skola. Det finns inte ett tydligt samband mellan bristande studiero och störande klasskamrater (jmf Skolinspektionen 2016b). Även om hälften av eleverna upplever att klasskamrater stör deras studiero så upplever en femtedel att så inte är fallet. Ett klarare samband finns mellan studiero och elevers upplevelse att lärare hjälper dem vid behov och ser till att ordningsregler följs. Resultatet från SKL ligger i linje med Skolinspektionens (2016a) undersökning. Denna undersökning visar att trygghet i år 2 på gymnasiet (m = 8.3), årskurs 8 (m = 8) och årskurs 5 (m = 8.5) får högre omdöme än studiero (m år 2 = 5.9, m årskurs 8 = 5.3, m årskurs 5 = ca 6). Resultat för Hjo kommun skiljer sig inte nämnvärt från dessa riksmedel (Skolinspektionen 2016d). Skolkommissionen (SOU 2017:35) påpekar dock att det inte är helt klart om elevernas bristande upplevelser av studiero beror på att lärare inte hjälper dem eller om det är så att lärare inte hjälper studenter för att det inte finns studiero.

Skolinspektionens (2016b) undersökning sammankopplar trygghet, studiero, skolors förhindrande av kränkningar och ordningsregler. De finner dessa fyra områden vara närbesläktade med varandra och att de är fundamentala förutsättningar för att skolan ska "fungera som den är tänkt att göra". Undersökningen visar att elevers upplevelser av samtliga fyra områden skiljer sig åt mellan skolor. Undersökningen är dock tydlig med de negativa konsekvenser som otrygghet i skolan leder till: en negativ bild av skolmiljö och skolarbete. Otrygga elever upplever i lägre grad, än de trygga, att de har studiero och att ordningsregler följs. De upplever även skolarbete som svårare och mindre intressant samt uttrycker missnöje med de utmaningar som skolan ger.

Även studiero påverkas av upplevelse av ordning, där störningsmoment enbart är en av många faktorer (Skolinspektionen 2016b, 2016c). Skolkommissionen (SOU 2017:35) tar upp att förmåga att skärma av sig och personliga egenskaper spelar roll likaväl som förhållanden relaterade till skola hem och kamrater. Samtidigt påpekar Skolinspektionen (2016c) att studiero främjas av tydlig lektionsstruktur och lärares tydliga ledarskap. Lärares förutsättningar beror i sin tur på skolans övriga arbete med värdegrund och förebyggande hälsoarbete samt hur rektorn jobbar med sitt ansvar för dessa områden. Det anses vara viktigt att rektor och lärare samarbetar för att analysera orsaker till brister, skapa förståelse för och lägga upp strategier som stödjer trygghet och studiero. Studiero har observerats i samband med lektioner som präglas av genomtänkt planering och arbetssätt som är individanpassade för att ge utmaningar till och aktivera elever. Förutsättningar för studiero i undervisningen höjs även då lärare har samsyn kring normer och värderingar samt ingår i kollegiala lärprocesser där undervisningens innehåll och form byggs genom dialog och förändring. Det är av vikt att rektorn garanterar att lärare förstår och kan handla utifrån detta dubbla uppdrag (Skolinspektionen 2016c). Framgångsfaktorer för trygghet är istället respekt för varandras olikheter och mellan elever och lärare, ett aktivt arbete mot kränkningar och vuxna som ingriper, få/inga elever är rädda för andra elever eller personal. Genom att forma en skolmiljö som bygger på de faktorer som stödjer både trygghet och studiero kan skolan leva upp till den vision om god arbetsmiljö som Skolverket ställde upp redan 2003. En god arbetsmiljö ger goda förutsättningar för lärande och utveckling i en miljö som är fri från utsatthet och skaderisker.

Det verkar därmed finnas en klar bild av vilka faktorer som bidrar till trygghet respektive studiero. Det blir även tydligt att de båda delarna särskiljs även om de är relaterade till varandra. Trygghet handlar om det sociala klimatet överlag och att inte kränkas i skolmiljön. Studiero handlar om att ha arbetsro och att ordna klassrumssituationer som möjliggör denna. Som Kim Sjöberg (www.oppetklassrum.se) problematiserar så finns det inte en entydig definition av studiero och i praktiken innefattar den inte enbart tysta miljöer (som även kan ses ovan). Trygghet och studiero är

tillsammans kungsvägen till fullföljda studier och det blir av vikt att förstå hur dessa kan åstadkommas.

Trygghet och studiero bidrar alltså tillsammans till arbetsmiljön. Fullföljda studier är avhängiga denna miljö. I skolan handlar arbetsmiljön både om goda relationer mellan personal och elever likaväl som hur skolan hanterar bråk och mobbning (Arbetsmiljöverket 2015). Elever upplever högre begriplighet om relationerna i skolan präglas av trygghet, värme och acceptans (Andershed, Andershed & Farrington 2012). Begripligheten ökar även om undervisningssituationerna anpassas efter elevernas förutsättningar och ger möjlighet till inflytande (Grone & Horner, 2003). Även elevhälsopersonal har en viktig roll i skolornas arbete för att skapa en god psykosocial arbetsmiljö (Bergman & Rooth 2006).

Faktorer som nämns i nationella riktlinjer och arbeten

Ovan framträder bilden av att trygghet och studiero är separata men nära sammanhängande delar av elevernas arbetsmiljö. Av denna anledning delas faktorer som nämns i nationella riktlinjer upp i de som nämns beröra trygghet respektive studiero samt båda två och därmed arbetsmiljön överlag.

Faktorer som påverkar trygghet

Skolinspektionen (2015) påpekar att trygghet i skolan inte kan förstås genom att enbart se till skolan i sig. En framträdande faktor som inverkar på elevers trygghet och kunskapsutveckling är *föräldrars utbildningsbakgrund*. Denna faktor används till att förklara varför vissa skolor upplevs "trygga" respektive "otrygga". Skolinspektionen hänvisar till skolenkäten som visade att föräldrarna till eleverna vid de trygga skolorna har en i genomsnitt högre utbildningsnivå än föräldrar till elever vid otrygga skolor. Vid de trygga skolorna har eleverna även högre meritvärde och lägre lärartäthet. Skolinspektionen finner det otroligt att anta att lägre lärartäthet skulle bidra till högre trygghet och meritvärde. De pekar istället ut huvudmännens arbete för att kompensera elevsammansättningen på skolan som den främsta förklaringen för högre trygghet och meritvärde. Inspektionen lyfter även fram att ingen strukturell faktor har lika hög inverkan på båda dessa utfall såsom föräldrars utbildningsbakgrund har. En annan tydlig strukturell faktor är *elevers bakgrund*. På de 10% mest trygga skolorna är andelen svenskfödda elever med utlandsfödda föräldrar lägre än den är på de 10% mest otrygga skolorna.

Vid kontroll för strukturella faktorer blir ett samband tydligt: elevernas upplevda trygghet beror på huruvida de *uppfattar att vuxna på skolan reagerar på kränkningar*. Det är därmed av vikt, enligt Skolinspektionen, att aktivt och medvetet förebygga kränkningar för att åstadkomma en trygg miljö. En trygg arbetsmiljö kan uppstå då all personal på skolan medverkar till att eleverna utvecklar en samhörighetskänsla och känsla för solidaritet och ansvar för människor utanför den närmsta gruppen. Arbetsmiljön stärks även genom att skolan har en *genomgående demokratisk anda* som genomsyrar arbetsformer och inverkar på barnens utveckling. I en sådan miljö motverkas trakasserier och kränkande behandling.

Skolinspektionen (2015) påpekar att den politiska och allmänna diskussionen kring trygghet i skolan ofta fokuserar på hög lärartäthet och närvaro av vuxna. Utifrån deras tolkning av elevenkäten lyfter de fram att inga signifikanta samband finns mellan trygghet och lärartäthet, behörighet hos lärare, antal elever på skolan eller elevsammansättning.

Faktorer som påverkar studiero

Studiero kopplas till klassrumssituationen (Skolinspektionen 2016a). Som presenterats ovan handlar detta inte bara om att åstadkomma tysta miljöer utan störning från klasskamrater. Det är individuellt huruvida elever upplever att deras studiero minskar vid störningar från andra elever. De faktorer som

främst spelar roll för studieron är istället läraranknutna och handlar om att *lektioner har tydliga strukturer och variation i undervisningsformer*. Då undervisningen är fokuserad och erbjuder variation med hänsyn tagen till elevers individualitet, kan eleverna följa undervisningen. För att åstadkomma sådana undervisningsformer och en sådan lärandemiljö krävs ett gott samarbete mellan rektor och lärare. Det har även visat sig att studiero främjas av att *lärare har ett tydligt ledarskap*. Denna faktor påverkar även trygghet i skolan och kommer därför tas upp nedan, tillsammans med ytterligare faktorer som påverkar arbetsmiljön överlag.

Skolinspektionens (2016a) antaganden stöds av internationell forskning (Hattie, 2003; McKinsey, 2007; Åman, 2011) som visar att skolmiljöer som bygger på elevers aktiva deltagande (snarare än byråkratisk kontroll), feedback, tillåtna misstag, aktivitet är norm och det känns tryggt att lära bidrar till högre kunskapsproduktion. Det är även av vikt att "rätt" personer blir lärare och att dessa får möjlighet att utvecklas till goda utbildare. Undervisningen är den faktor som starkast påverkar skolprestationer och här betyder lärarna och deras sätt att undervisa allra mest.

Undervisningsmetoder är som mest effektiva när lärare har en aktiv och tydlig roll, undervisningen är individuellt anpassad och bidrar till lagom utmaningar för att främja varje elevs utveckling.

Faktorer som påverkar arbetsmiljön i stort

Socialstyrelsen (2012; 2016) identifierar olika *skydds- och riskfaktorer* i elevers psykosociala miljöer. Skyddsfaktorerna består av kreativitet, impuls kontroll, uthållighet, popularitet, trygg och känslomässig anknytning till föräldrar, samt tillgång till annan vuxen person om anknytning till föräldrar brister. Dessa faktorer skapar ett motstånd mot psykisk ohälsa och skapar en trygghet hos eleverna. Riskfaktorer som skapar utsatthet för psykisk ohälsa är:

- Elever som inte bor med sina föräldrar
- Familjeförhållanden som innebär växelvis boende eller mestadels boende med enbart ena föräldern
- Funktionspåverkan på grund av könsatypiskt beteende (emotionella besvär hos pojkar och uppförandeproblem bland tjejer)
- Elever som är ett år äldre än sina klasskamrater
- Lägre genomsnittsresultat på nationella prov i matematik
- Utlandsfödda elever med flyktingursprung
- Bristande integration av utlandsfödda elever på skolor med majoritet av elever med svenskt ursprung
- Skolkontextuella relationer och samspel

Här syns att skolans arbete med trygghet och studiero behöver fokusera på att fånga upp elever som kan löpa högre risk för psykisk ohälsa och samtidigt arbeta med det sociala klimatet på skolorna för att åstadkomma integration och solidaritet. Det är individuella likaväl som sociala faktorer som måste tas hänsyn till vid utformningen av skolan som organisation för att uppnå önskade skolresultat, men även för att i ett långsiktigt perspektiv stärka elevernas möjligheter på arbetsmarknaden och socioekonomiska status (Skolverket 2013d).

Skolkommissionen (SOU 2017:35) lyfter fram att trygghet och studiero i skolan skapar goda arbetsmiljöer för både elever och lärare. Kommissionen föreslår att *rektors ansvar* gällande trygghet och studiero förtydligas i läroplanen för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet och läroplanen för gymnasieskolan. Vidare påpekar kommissionen att det är av vikt att lärarstuderande ges möjlighet att utveckla sitt ledarskap i klassrummet genom skicklig och erfarenhetsbaserad handledning. Därmed lokaliserar ett behov av *kunskapsuppbyggnad och -spridning* som fokuserar på vilka metoder och strukturer som effektivt främjar trygghet och studiero. Jenvén (2017) påpekar att

det är av vikt att lärare agerar på gemensamt vis för att skapa trygghet hos eleverna likaväl som lärare (gällande deras hantering av exempelvis mobbing). Samsyn bidrar även till en generaliserad, snarare än situationsanpassad värdegrund där elevernas studiero och trygghet värnas i alla skolans sammanhang.

En *stärkt och mer tillgänglig elevhälsa* är en annan del av det konkreta arbetet i skolan.

Skolkommissionen (2017:35) diskuterar behovet av att stärka elevhälsan på nationellt plan så många skolor brister vad gäller elevhälsa som täcker elevernas behov. Elevhälsan behöver även ha en tydlig strategi och bedriva ett systematiskt utvecklingsarbete. Detta arbete ska inte bara handla om åtgärder utan ska ha ett fokus på främjande och förebyggande arbete. Kommissionen beskriver hur insatser ofta sätts in för sent (när eleverna utvecklat ohälsa eller hamnat utanför lärandemiljön). Genom förebyggande arbete kan tidiga upptäckter göras och elever kan fångas upp i tidigt skede. Även här påpekar kommissionen att ett kunskapsarbete behöver stärkas på området. Detta arbete ska dels handla om utformningen av effektivt hälsofrämjande arbete och dels om utarbetande av evidensbaserade program.

Enligt Skolkommissionen (2017:35) stärks trygghet och studiero då elever, lärare och annan personal känner ett *gemensamt ansvar för arbetsmiljön* på skolan och har *respekt* för varandra. Det är därmed av vikt att elever kan bidra till utformningen av deras egna lärandemiljöer. Arbetet främjas även av att skolan samarbetar med vårdnadshavare för att skapa goda förutsättningar för en god skolmiljö. Kommissionen betonar att både skola och vårdnadshavare bidrar med förväntningar på elevernas prestationer och att det idag är ett problem på många skolor att elever har ogiltig frånvaro och sena ankomster. Samarbete inom skolan och mellan skola och föräldrar är ett förebyggande arbete som kan kompletteras med disciplinära åtgärder vid behov. I en kunskapsöversikt betonar Håkansson & Sundberg (2012) att en trygg och lugn skolmiljö där elever uppträder respektfullt mot varandra och mot sina lärare är en grundläggande förutsättning för en väl fungerande undervisning.

Till syvende och sist så är det rektors ansvar att skapa en motiverande och stimulerande skolmiljö. För att detta ansvar ska få genomslag i verksamheten är det av vikt att skolledare och lärare känner sig säkra på de befogenheter de har att vidta *disciplinära åtgärder* (se praktiskt exempel vid beskrivning av nationella projekt). Personalen behöver vara eniga i arbetet med att säkerställa trygghet och studiero. Skolkommissionen (2017:35) menar att enigheten stärks genom att skolans ledning är tydlig i och med skolans regelverk, exempelvis vad gäller ordningsfrågor. Skolverkets (2014) juridiska vägledning på området beskriver att både rektor och lärare får vidta "omedelbara och tillfälliga åtgärder" om en elev stör ordningen och för att skapa trygghet och studiero. Åtgärderna kan exempelvis innefatta tillrättavisningar, omflyttningar i klassrum, att gå emellan elever eller att stoppa skadegörelse.

Folkhälsomyndigheten (2017) har givit replik på Skolkommissionens argument (se ovan). Överlag stödjer Folkhälsomyndigheten Skolkommissionens förslag på hur trygghet och studiero kan stärkas. Dock anser Folkhälsomyndigheten att ömsesidig respekt ska avse alla som vistas i skolan. På så vis läggs inte ansvar bara på elever att uppträda respektfullt utan även på lärare och annan skolpersonal. Detta breddade ansvar anses vara viktigt eftersom elevernas relation till lärarna har betydelse för deras hälsoutveckling och skolresultat. Vidare betonas vikten av lokal och nationell uppföljning kring arbetet med mål för elevhälsoarbete. Här anses elevhälsans yrkeskompetenser (inte bara pedagogiska och specialpedagogiska) vara centrala när det gäller exempelvis jämlikhetsarbete eller förebyggande av ohälsa.

Sedan några år tillbaka pågår ett arbete, runt om i Sverige, för att stärka skolmiljöer avseende trygghet och studiero. Skolor jobbar på olika vis runt frågan och nedan följer exempel på områden som pekas ut för åtgärder.

Skolors arbete med trygghet och studiero

Nedan följer en beskrivning av skolors konkreta arbeten med trygghet och studiero. Dessa innefattar arbeten mot diskriminering och kränkande behandling, arbeten med likabehandlingsplaner, elever med svårigheter, arbetsklimat i klassrummet och tydliga åtgärder.

Arbete med planer mot diskriminering och kränkande behandling

För att säkra trygghet i skolan har skolorna utvecklat visioner för arbete mot diskriminering, trakasserier och kränkningar. Syftet anges ofta vara att öka barns känsla av att vara delaktiga i eget lärande och utveckling. Ett vidare syfte är att föräldrar ska kunna känna sig trygga u att deras barn inte blir kränkta i skolan. Exempelvis jobbar Backluraskolan (2012) med temaarbeten, friendsutbildningar och –teman, drama- och samarbetsövningar, FN-dagen, samtalsgrupper bland elever och personal, interkulturellt förhållningssätt, bemötande samt att personalen ska vara goda förebilder genom språkbruk, visa acceptans och bidra till demokratiska beslut.

Praktiskt arbete för att förebygga kränkande behandling fokuserar på att varje medarbetare ska delta i skolornas värdegrunder och att rastverksamheten ska fungera väl. En fungerande rastverksamhet utmärks av närvaro av tillräckligt många närvarande vuxna som är uppmärksamma och direkt markerar och är konsekventa vid kränkande behandling. Arbetet med rastverksamheten handlar även om att kartlägga utsatta platser och att ordna aktiviteter. Vidare beskrivs medarbetarnas ansvar för att alltid vara lyhörda för samtal om skolklimat, att skapa goda relationer och möjliggöra möten genom gemensamma aktiviteter, och att beröra variationer och visa respekt och förståelse för andra kulturers traditioner och högtider. Sådana ansvar beskrivs kunna uppnås genom att elever ges möjlighet till informerade och medvetna ställningstaganden samt uppmärksamhet och medvetenhet runt planering av exempelvis gruppindelningar och undervisning.

Arbete för att minska diskriminering utifrån de sju diskrimineringsgrunderna (religion eller trosuppfattning, sexuell läggning, funktionsnedsättning, ålder, kön, könsidentitet eller könsuttryck och etnisk tillhörighet) bygger på engagemang från personal, elever och anhöriga. Skolorna presenterar oftast nollvisioner och att diskriminering inte ska förekomma. För att uppnå dessa mål arbetar skolorna med att medvetandegöra olikheter för barnen och betona att dessa är positiva. Arbetet fokuserar även på språkanvändning (att könsidentiteter, diagnoser och sexuella läggningar inte ska användas som skällsord) och åldersanpassade undervisningsmaterial i form av filmer och böcker. Genom planering integreras diskrimineringsgrunden i den ordinarie undervisningen. Arbetet innefattar även att alla elever, oavsett grupptillhörighet, ska ges utrymme och att respekt ska främjas mellan elever. Vidare ska leksaker och utrustning avspegla mångfald. Eleverna ska även göras medvetna om exempelvis köns- eller etnicitetsfördelning bland dem som tar utrymme. Personalen engageras genom grupparbeten, kollegiala samtal och arbetsdagar med fokus på särskilda diskrimineringsfrågor. Anhöriga engageras genom föräldraråd, klassansvariga och föreläsningar/informationskvällar. Eleverna engageras genom temadagar, tillgängliga klassrum, elevråd, och ansvarsuppgifter. Inträffade kränkningar utreds och återkopplas med mål att förhindra att de upprepas. Anti-diskrimineringsarbetet syftar även till att identifiera de barn som är i behov av särskilt stöd och ge dem det stöd som de är berättigade till samt att ha fungerande överlämningar mellan åren och vid nya grupperingar.

Arbete med likabehandlingsplan

Skolorna jobbar både med utformning av likabehandlingsplaner och utvärdering av desamma. Exempelvis arbetade Backluraskolan med att kartlägga trygghet på skolan genom intervjuer med skolans Friendsrepresentanter/kamratstödjare och enkäter till skolans elever. Även vårdnadshavare gjordes delaktiga i skolans arbete med likabehandling genom att planen låg på remiss i skolans föräldraförening. Personalen engagerades och tre arbetskvällar med likabehandlingsplanen anordnades. Vidare formades ett trygghetsteam och en likabehandlingsgrupp. Målet för skolan var att förankra likabehandlingsplanen i praktiken genom att skapa samsyn bland personal, elever och anhöriga. Backluraskolans utvärdering visade en upplevd brist på rastvärdar och tillsatte därför en rastaktivitetsgrupp. Denna grupp fick ansvar för en organiserad rastverksamhet och att upprätta ett fungerande rastvaktsschema.

Likabehandlingsplanerna presenterar mål för att främja likabehandling oavsett religion och trosuppfattning, sexuell läggning, funktionsnedsättning, ålder, kön, könsidentitet eller könsuttryck, samt etnisk tillhörighet.

Arbete för att främja likabehandling oavsett religion och trosuppfattning innefattar att elevernas medvetenhet ökar kring religionsfrihet och dess innebörd. Denna medvetenhet främjas genom utvärderingar av och uppföljning kring frågan genom exempelvis elev- och föräldraenkäter. I övrigt uppmärksammar skolorna olika högtider utifrån konsultationer med föräldrar.

Arbete för att främja likabehandling oavsett sexuell läggning fokuserar på att öka elevernas medvetenhet kring olika sexuella läggningar. Föräldrar bjuds in till föreläsningar, temaveckor hålls och skolorna försöker att inte segregera flickor och pojkar i undervisning eller på fritidshem.

Arbete för att främja likabehandling oavsett funktionsnedsättning innebär åldersanpassade aktiviteter. Arbetet utgår ofta från Barnkonventionens devis att alla barn är olika men har samma värde. För yngre barn (förskola till år 1) fokuserar arbetet på att skapa kunskap kring synliga funktionsnedsättningar. För år 2-3 handlar arbetet om att medvetandegöra olika typer av funktionsnedsättningar och att minska användande av skällsord som är kopplade till diagnoser. För år 4-5 inriktas arbetet på att öka medvetenhet om "osynliga" diagnoser.

Arbete för att främja lika behandling oavsett ålder syftar till att individen och inte dess ålder ska stå i fokus för den pedagogiska verksamheten. Skolorna har utvecklat fadderverksamhet och låter barnen ta ansvar för olika aktiviteter såsom matsal, idrottsdagar, bibliotek, rastverksamhet och fritidsverksamhet. Exempel på insatser är gemensamma tipspromenader, raster, idrottsdagar och att eleverna uppträder och läser för varandra.

Arbete för att främja likabehandling oavsett kön syftar till att elever ska kunna använda sig av skolans lokaler och delta i undervisningen. Stort fokus ligger på toaletters tillgänglighet, likvärdigt bemötande och talutrymme, och att få flickor att delta i idrottsundervisningen. Arbetet följs upp genom exempelvis trivselenkäter, närvarolistor, och kollegiala klassrumsobservationer.

Arbete för likabehandling oavsett könsidentitet eller könsuttryck fokuserar på att få eleverna att fokusera på saker och lekar som inte är könstypiska samt att åstadkomma ett tillåtande klimat. Skolorna jobbar med att blanda kön i grupper för social träning, att introducera lekar som inte är typiskt könsbundna, och att hålla samtal med eleverna gällande uttryck av könsidentitet.

Arbete för likabehandling oavsett etnisk tillhörighet har som mål att etnisk bakgrund inte ska vara en grund för hur elever bedöms eller vilka kamrater eleverna får i skolan. Vidare syftar arbetet till att eleverna ska uppleva sig själva som världsmedborgare och att främja elevernas nyfiken på olika

kulturer. Backluraskolan jobbar exempelvis med "vänveckor" som fokuserar på styrkan i att vi alla är olika, Aktion julklappen (insamling till behövande barn i andra delar av världen), uppmuntran till att dela med sig av kulturella händelser, internationell matvecka, och att undervisningsmaterial ska representera olika etniska bakgrunder.

Arbete med elever med svårigheter

Bromstensskolan (2015) lyfter fram att neuropsykiatriska funktionshinder leder till att elever "har särskilt stora svårigheter med att leva upp till skolans, kamraternas och föräldrarnas krav på studiero". Skolan anser sig ha ett särskilt ansvar att arbeta med denna elevgrupp och att förhindra att deras svårigheter påverkar övriga elevers trygghet och studiero.

Arbete med arbetsklimat i klassrummet

Genom arbete med skolans normer och sociala klimat kan bristande trygghet och studiero förebyggas. Samtliga medarbetare anses ansvara för att regler följs och att konsekvenserna för regelbrott är tydliga för skolornas elever. Lärare anses vara centrala för klassrummens arbetsklimat och skolor lägger vikt vid att lärarna kan vidareutveckla deras ledarskap i klassrummen. Lärarnas arbete stärks även genom att skolledning, kollegor och föräldrar besöker undervisningen och att utvecklande och stärkande dialog därmed utvecklas mellan olika parter.

Vid de la Gardiegymnasiet (2017) sker årliga avstämningar av värdegrundsarbetet genom skyddsronder (2 ggr/år), samverkansmöten (6 ggr/år), utvecklingsamtal (2 ggr/år) och genom elevinflytande (klassråd, programform och enhetsråd). Arbetsmiljö är en återkommande del i dessa avstämningar och frågor rör juste socialt klimat, förekomst av diskriminering och mobbing, otrygga zoner på skolan, trygghet på internet, och vidare arbete utifrån diskrimineringsgrunderna.

Tydliga konsekvenser

Flera skolor jobbar med att tydliggöra konsekvenser för elevers negativa beteenden och regelbrott.

Bromstensskolan(2015) jobbar med "konsekvenstrappan" som syftar till att tydliggöra vad som händer om elever bryter mot regler vid enstaka eller upprepade tillfällen. Användningen av trappan avgörs av den vuxne som upptäckt regelbrottet (exempelvis mobbing) och skolan poängterar vikten av att eleven uppfattar tydlig progression i konsekvenserna. Trappan har 13 steg och startar med att en *vuxen säger ifrån*. Nästa steg blir en *skarpare tillsägelse* och om eleven fortsätter med sitt negativa beteende så kallas denne till en *träff efter lektionen/aktiviteten*. Det fjärde steget innebär att eleven *visas ut från salen/aktiviteten* och att händelsen noteras i elevlogg samt meddelas föräldrarna. Om det negativa beteendet upprepas så kan eleven få *kvarsittning*. I ett sjätte steg kallas eleven och föräldern till *ett kort samtal* med pedagog som presenterar vilket beteende som behöver upphöra och vilka de vidare konsekvenserna är om elev inte ändrar beteende. Nästa steg i trappan är att elev och förälder kallas till *längre möte* med pedagog och en representant för elevhälsoteamet eller skolledningen. I detta steg träffas en formell överenskommelse mellan elev, förälder och lärare. Dessa sju steg är de som presenteras för elever och föräldrar då dessa steg oftast är tillräckliga för att komma till rätta med negativa beteenden. Trappan har dock ytterligare sex steg: *utredning, skriftlig anmälan, orosanmälan till socialtjänsten*, eleven placeras tillfälligt i *en annan undervisningsgrupp på skolan*, eleven placeras tillfälligt i *en annan undervisningsgrupp på annan skola* i två till fyra veckor, och till sist att eleven *stängs av från undervisningen* under en vecka.

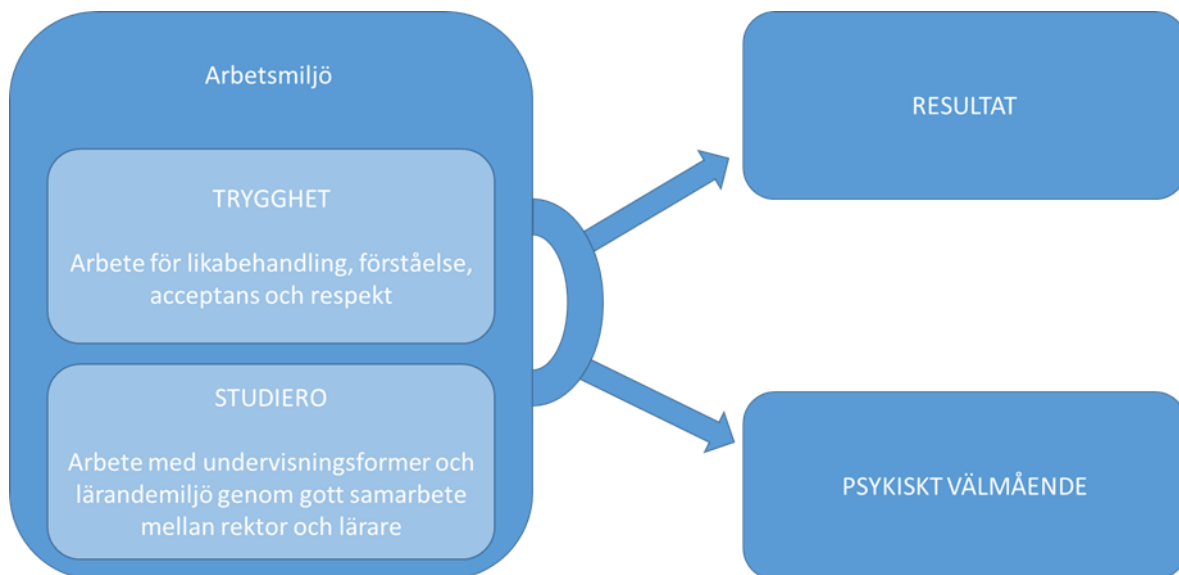
Samverkan

Samverkan innefattar både samverkan inom skolan och mellan förskola, skola och fritids. Målet är att elevernas sociala samhörighet ska gynnas genom samverkan inom skolan och att eleverna får en naturlig kontakt med varandra. Enbacksskolan (2012) uppnår samverkan genom att personalen i de

olika verksamheterna samplanerar en gång per månad. Skolan anser att eleverna stöds och att deras sociala utveckling gynnas av skolsamverkan med fritidspersonal i klasserna på förmiddagen. Vidare sker samverkan mellan förskola och år 1. Genom att blanda elever från dessa årskullar anses inlärning och ökade sociala kontakter över åldersgränser gynnas.

Sammanfattning

Skolan syftar till att elever ska utveckla förmågor, färdigheter och kunskaper. Trygghet och studiero är viktiga komponenter för att skapa en miljö där sådan utveckling kan ske. I presentationen ovan blir det tydligt att olika faktorer påverkar trygghet och studiero som enskilda och sammanlänkade fenomen. Följande modell kan ställas upp:

Trygghet och studiero bidrar båda till elevernas arbetsmiljö. Arbetsmiljön, i sin tur, påverkar skolprestationer och elevernas psykiska välmående. För att åstadkomma *trygghet* behöver skolornas arbete fokusera på elevernas socioekonomiska bakgrund och hur de kan bidra till likabehandling oavsett skillnader mellan elever. Det är av största vikt att eleverna upplever att kränkningar aktivt uppmärksammas och motarbetas samt att skolan präglas av en demokratisk anda. För att åstadkomma *studiero* behöver arbetet innefatta strukturerade och tydliga undervisningsformer som ger variation utifrån individuella förutsättningar hos eleverna. Av största vikt är lärarens ledarskap. För att främja en *god arbetsmiljö* och därmed komma åt faktorer som påverkar både trygghet och studiero, behöver arbete fokusera på skydds- och riskfaktorer för psykisk ohälsa likaväl som rektors ansvar, kunskapsarbetet i skolorna, elevhälsans roll, att det skapas en känsla av gemensamt ansvar för arbetsmiljön, en ömsesidig respekt mellan alla som vistas i skolan, och utformande av disciplinära åtgärder som kan komplettera det främjande och förebyggande arbetet.

Utöver dessa generella framgångsfaktorer kan följande råd ges utifrån en problematisering av sammanställningen:

Se inte individer med neuropsykiatrisk funktionsvariant som enbart ett störningsmoment för studieron. Detta kanske är något självklart men det kan tjäna på att skrivas fram. Jämlikhetsarbetet och antidiskrimineringsarbetet (som främjar trygghet) innefattar att denna grupp ska behandlas jämlikt. Dock framgår det inte hur denna grupps studiero stöds.

Jobba med framställningen av och den pedagogiska praktiken runt studiero. Vid besök av skolors hemsidor och deras sidor för just trygghet och studie så slås de båda begreppen samman och här

framgår det tydligt att fokus för arbetet med dessa aspekter fokuserar (mestadels) på att främja jämlikhet, förebygga diskriminering och att vidta disciplinära åtgärder. Därmed sker dels en sammanblandning av de båda delarna och arbetet med dem fångar främst upp det främjande och förebyggande arbetet med trygghet. Studiero reduceras (explicit) till disciplinära åtgärder som är just *åtgärder*. Hur jobbar man främjande och förebyggande med studiero? Åtgärder sätts in när en överträdelse har skett eller en negativ situation uppstått. Denna notis föranleder nästa råd:

Formulera skrivelser om det främjande och förebyggande arbetet med studiero. Hur åstadkoms en miljö där eleverna bemöts individuellt och får lagom utmaningar som främjar deras lärande? Hur uppnås lärares goda ledarskap och hur ges de förutsättningar för genomtänkt planering av arbete? I sammanställningen ovan finns flera förslag på hur man kan jobba med stärkt ledarskap genom handledning, kollegiala samtal, kunskapspridning och klassrumsbesök av kollegor, ledning och föräldrar som bidrar till samsyn och gemensamt ansvar. En sista framgångsfaktor handlar om att det råder ömsesidig respekt mellan lärare och elever samt att eleverna görs delaktiga i undervisningssituationen. Hur uppnås detta? Genom att åstadkomma en situation där elever och lärare känner gemensamt ansvar för arbetsmiljön och de normer som råder så främjas studieron i klassrummet. Det är dock inte bara pedagoger och elever som har ansvar för arbetsmiljön, och därför ges ett sista råd:

Klargör elevhälsans roll och ansvar i arbetet med trygghet och studiero. På skolorna hemsidor ligger oftast beskrivningar av arbete för trygghet och studiero under eller i relation till elevhälsan. Av sammanställningen ovan framgår det dock det stora ansvar som pedagogerna har för arbetet med skolmiljön. Det är inte helt tydligt hur dessa parter roller, ansvar och arbeten förhåller sig till varandra. Hur involveras elevhälsan i jämlikhetsarbetet och det främjande och förebyggande arbetet för trygghet och studiero? Beskriv deras roll och ansvar i förhållande till pedagogernas samt hur båda parter samarbetar för att åstadkomma en god arbetsmiljö. Det är även av vikt att skolor gör en kartläggning av elevers behov av elevhälsa och att skolorna har en förståelse för huruvida elevhälsan på respektive skola täcker de behov som eleverna har.

Trygghet och studiero samt elevernas övergripande arbetsmiljö är *rektors ansvar*. Därmed behöver ledningen arbeta aktivt med framgångsfaktorer för en god arbetsmiljö. Dessa bör inte enbart innefatta disciplinära åtgärder och att reproducera de skrivelser som kommer från regering, Skolverk, Skolinspektion m.m. Det handlar även om att leda det praktiska arbetet med skolmiljön för eleverna. Sådant arbete handlar om att skapa förutsättningar för pedagoger och elevhälsa att sprida kunskap sinsemellan och föra dialoger om ansvar och roller samt främjande, förebyggande och åtgärdande arbete för en god arbetsmiljö för eleverna.

Dessa råd ges utifrån observationer av flera skolors beskrivningar av sina arbeten (se referenslista). Det är inte en lista baserad på faktiska brister hos skolorna utan en uppmuntran till skolorna att skriva fram det arbete de utför för att skapa en god arbetsmiljö för eleverna samt att lokalisera eventuella områden där de kan stärka sina strategier och arbeten.

Referenser

Andershed A-K., Andershed H., Farrington DP (2012). Risk and protective factors among preschool children for future psychosocial problems – What we know from research and how it can be used in practice. Report written on the commission of the Nordic Welfare Center

Arbetsmiljöverket (2015). Arbetsmiljön i skolan.

<https://www.av.se/globalassets/filer/publikationer/broschyrer/arbetsmiljon-i-skolan-broschyr-adi565.pdf>

Bergman, L. & Rooth, H. (2006). Att göra det möjliga: att skapa trygghet i skolan och stärka det alkohol- och narkotikaförebyggande arbetet. Stockholm: Statens folkhälsoinstitut.

Folkhälsomyndigheten (2014). Skolbarns hälsovanor i Sverige 2013/14. Hämtad 2017-07-02, <https://www.folkhalsomyndigheten.se/contentassets/fbcbd76d2cae4fc0981e35dddf246cf0/skolbarns-halsovanor-sverige-2013-14.pdf>

Folkhälsomyndigheten (2017). *Folkhälsomyndighetens remissyttrande över "Samling för skolan – Nationell strategi för kunskap och likvärdighet" (SOU 2017:35)*. Hämtad 2017-08-15, <https://www.folkhalsomyndigheten.se/globalassets/publicerat-material/remissyttrandan/2017/augusti/utbildningsdepartementet-samling-for-skolan-nationell-strategi-for-kunskap-och-likvardighet.pdf>

Fredriksson, P., Oosterbeek, H. and Öckert, B. (2013): "Long-term effects of class size", *Quarterly Journal of Economics*, 128(1), s. 249–285. Se diskussionsrapport: <http://ftp.iza.org/dp5879.pdf>

Grone D. & Horner R. (2003). Building positive behavior Support systems in schools. New York: Guilford Press.

Hattie, J. (2003). Teachers Make a Difference: What is the research evidence? *Australian Council for Educational Research Annual Conference on: Building Teacher Quality*. Hämtad 2017-07-2, <http://www.educationalleaders.govt.nz/Pedagogy-and-assessment/Building-effective-learning-environments/Teachers-Make-a-Difference-What-is-the-Research-Evidence>

Håkansson, J. & Sundberg, D. (2012). *Utmärkt undervisning. Framgångsfaktorer i svensk och internationell belysning*. Natur & Kultur.

Jenvén, H. (2017). Utsatta elevers maktlöshet. Örebro studies in Education 55. Avhandling vid den pedagogiska institutionen, Örebro Universitet.

McKinsey & Co (2007). How the world's best-performing school systems come out on top. Hämtad 2007-07-02, <https://mckinseysociety.com/how-the-worlds-best-performing-schools-come-out-on-top/>

Prop. 2009/10:165 Den nya skollagen – för kunskap, valfrihet och trygghet.

SKL (2014). *Öppna jämförelser – Grundskola. Elevernas syn på skolan*. Hämtad: 2017-07-02, <https://skl.se/download/18.559bb5c414ba77522561fcbd/1424951985026/skl-elevernassynpaskolan-uppfoljning-OJgrundskola14.pdf>

Skolinspektionen (2014). *Resultatredovisning för Skolenkäten till elever i årskurs 5, årskurs 9 och år 2 i gymnasiet*. Hämtad 2017-07-02, <https://www.skolinspektionen.se/globalassets/publikationssok/statistikrapporter/skolenkaten/2014/skolenkaten-totalrapport-elev-2014.pdf>

- Skolinspektionen (2015). *Trygghet – Fördjupad analys av skolenkäten*. Hämtad 2017-07-02, <https://skolinspektionen.se/globalassets/publikationssok/statistikrapporter/skolenkaten/2014/skolenkaten-fordjupad-analys-trygghet.pdf>
- Skolinspektionen (2016a). *Skolenkäten 2015 och 2016 totalrapport för samtliga grund- och gymnasieskolor- Resultatredovisning för elever*. Hämtad 2017-07-02, <https://www.skolinspektionen.se/globalassets/publikationssok/statistikrapporter/skolenkaten/2015-2016/resultatredovisning-skolenkaten-till-elever-2015-2016.pdf>
- Skolinspektionen (2016b). *Skolenkäten 2015-2016. Resultat från elever i årskurs nio*. Hämtad 2017-07-02, <https://www.skolinspektionen.se/globalassets/publikationssok/statistikrapporter/skolenkaten/2015-2016/skolenkaten-2015-2016-elever-arskurs-nio.pdf>
- Skolinspektionen (2016c). *Skolans arbete för att säkerställa studiero*. Hämtad 2017-07-02, <https://www.skolinspektionen.se/globalassets/publikationssok/granskningsrapporter/kvalitetsgranskningar/2016/studiero/studiero.pdf>
- Skolinspektionen (2016d). *Huvudmannarapport Enkätresultat för elever i åk 5, Hjo kommun*. Hämtad 2017-07-02, <http://siriskolverket.se/siris/ris.openfile?docID=558510>
- Skolinspektionen (2017a). *Skolenkäten till elever i årskurs 5 VT 2017*. Hämtad 2017-07-02, <https://www.skolinspektionen.se/globalassets/0-si/01-inspektion/regelbunden-tillsyn/skolenkaten/vt-2017/skolenkaten-elever-ak-5-vt2017.pdf>
- Skolinspektionen (2017b). *Skolenkäten till elever i årskurs 9 och år 2 VT 2017*. Hämtad 2017-07-02, <https://www.skolinspektionen.se/globalassets/0-si/01-inspektion/regelbunden-tillsyn/skolenkaten/vt-2017/skolenkaten-elever-ak-9-ar-2-vt2017.pdf>
- Skolkommissionen (2017). *Samling för skolan. Nationell strategi för kunskap och likvärdighet*. SOU 2017:35. Hämtad 2017-07-15, http://www.sou.gov.se/wp-content/uploads/2017/04/SOU_2017_35_webb_Final-version.pdf
- Skollagen (2010). *Trygghet och studiero, kapitel 5*. (SFS 2010:800). Hämtad 2017-07-02, http://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/skollag-2010800_sfs-2010-800#K5
- Skolverket (2014e): *Trygghet och studiero*. Juridisk vägledning. Hämtad 2017-07-02, https://www.skolverket.se/polopoly_fs/1.148959!/Trygghet%20o%20studiero%2C%20reviderad%20december%202014.pdf
- Socialstyrelsen (2012). *Skolans betydelse för barns och ungas psykiska hälsa – en studie baserad på den nationella totalundersökningen i årskurs 6 och 9 hösten 2009*. Hämtad 2017-07-02, <http://www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/18702/2012-5-15.pdf>
- Socialstyrelsen (2016). *Vägledning för elevhälsan*. Hämtad 2017-07-02, <http://www.socialstyrelsen.se/publikationer2016/2016-11-4>
- Åman, J. (2011): *Att lära av de bästa – en ESO-rapport om svensk skola i ett internationellt forskningsperspektiv*. Rapport till Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi 2011:8. Finansdepartementet 2011. Hämtad 2017-07-02, http://www.sou.gov.se/wp-content/uploads/2017/04/SOU_2017_35_webb_Final-version.pdf

Analyserade skolhemsidor och –dokument

Backluraskolan (2012). *Backluraskolans plan mot diskriminering och kränkande behandling 2012/2013.*

Bromsstensskolan (2015, Stockholm):

https://bromstenskolan.stockholm.se/sites/default/files/studiero_bromstenskolan.pdf

de la Gardiegymnasiet (2017). *Plan mot kränkande behandling inklusive samlad dokumentation rörande diskriminering, trakasserier och repressalier.*

Dorotea kommun: <https://www.dorotea.se/utbildning-och-barnomsorg/likabehandling-trygghet-och-studiero/>

Enbacksskolan (2012). *Enbacksskolans plan mot diskriminering och kränkande behandling.*

Eslövs kommun (a):

<http://www.eslov.se/download/18.2e40d14f12f50fad52a800047199/1463496544150/3+PM+%C3%85tg%C3%A4rdsprogram+m+m+Bil+1.pdf>

Eslövs kommun (b):

<http://www.eslov.se/download/18.76b83c60152ce205ccd800049/1463496665780/03a+Uppf%C3%B6ljning+trygghet+och+studiero.pdf>

Fäladsgården (Lund): <https://sites.google.com/a/skola.lund.se/faladsgarden-skolledningen-informerar/senaste-nytt/trygghetochstudiero>

Gefle Montessori: <http://geflemontessori.se/wp-content/uploads/2015/08/Skolans-M%C3%A5ldokument-2015-2016.pdf>

G.O. Kompetens Transportgymnasium: <http://www.gokompetens.se/start-transportgymnasium/skola/information/trygghet-och-studiero.html>

Gårdesskolan (Stockholm): <https://gardesskolan.stockholm.se/taxonomy/term/191>

Göteborgs stad (2012). *Redovisning till Skolinspektionen gällande tillsyn av Lillekärrsskolan BD (Dnr 43-2010:4949). Dnr N140-0352/12*

Göteborgs stad (2016). *Redovisning av åtgärder utifrån Skolinspektionens beslut Dnr 43-2015:4646 avseende Burgården 3. Dnr 0232/16*

Hagaskolan (Arvika):

<https://www.arvika.se/download/18.4265890512ae898b30d800011599/1507101684793/Plan%20mot%20kr%C3%A4nkande%20behandling%20och%20trakasserier%20Hagaskolan.pdf>

Haninge kommun:

<http://specialwebbar.haninge.se/upload/514/Plan%20Trygghet%20och%20studiero.pdf>

Helsingborgs stads skolor: <https://helsingborg.se/wp-content/uploads/2017/05/trygghetochtrivselhss.pdf>

Hishultsskolan (Laholm):

<https://www.laholm.se/contentassets/88950301f4294bb7b0b722fedb24e799/handlingsplan-for-trygghet-och-studiero-med-tillhorande-k.pdf>

Hällefors kommun:

<https://www.hellefors.se/barnutbildning/grundskola/mobbningstrygghetsakerhet/trygghetochstudiero.4.71dc73b713466815fe580005854.html>

Kung Karls skola (Kungsör):

<https://kungsor.se/download/18.4acc2ecc158011f99d87ca92/1477901659333/Trygghet%20och%20studiero%20och%20Disciplin%C3%A4ra%20%C3%A5tg%C3%A4rder.pdf>

Kävlinge kommun:

<http://www.kavlinge.se/barnochutbildning/trygghetsakerhet.4.733c4d9113d1efc66f11dd4.html>

Lidköping kommun: <https://lidkoping.se/barn-och-utbildning/stod-och-halsa/trygghet-och-studiero/>

Lycksele kommun: <http://www.lycksele.se/barn-och-utbildning/trygghet-och-studiero/>

Långbrodalsskolan (Stockholm): <https://langbrodalsskolan.stockholm.se/trygghet-och-studiero>

Nordhemsskolan (Göteborg): http://goteborg.se/wps/portal/enhetssida/nordhemsskolan/var-skola/trygghet-och-trivsel!/ut/p/z1/04_Sj9CPyKssy0xPLMnMz0vMAfIjo8ziTYzcDQy9TAy9LUI9zQwcAzwtwxxNjIw9TY30wwkpiAJKG-AAjgb6XvpR6Tn5SRCrHPOSjC3S9aOKUtNSi1KL9EqLgMIZJSUFxVaqBqoG5eXlekmZeel6yfm5qgbYNGTkF5foRyCr0y_IjajySQ13BAB--xF8/dz/d5/L2dBISEvZ0FBIS9nQSEh/

Nya Elementar (Stockholm):

https://nyaelementar.stockholm.se/sites/default/files/likabehandlingsplan_12-13.pdf

Pajala kommun: <http://www.pajala.se/Documents/Kultur-%20och%20utbildningsn%c3%a4mnden/Skolan/Rapport%203%202014.pdf>

Sigtuna kommun: <https://www.sigtuna.se/sv/Barn--Utbildning/Skolutveckling-/Trygghet-och-studiero/>

Sjöängsskolan (Stockholm): <https://sjoangsskolan.stockholm.se/taxonomy/term/133>

Skövde kommun (a): <https://skovde.se/globalassets/barnskolautb/dokumentsbu/riktlinjer-trygghet-och-studiero-juni-2011.pdf>

Skövde kommun (b): <http://docplayer.se/9554607-Riktlinjer-for-trygghet-och-studiero-i-skolan.html>

Smedby skola (u.å.). *ABC för trygghet och studiero.*

Sollentuna kommun (a): https://www.sollentuna.se/globalassets/skola-och-forskola/grundskola/kvalitet-och-utveckling/trygghet_studiero_korr4.pdf

Sollentuna kommun (b): <http://docplayer.se/4774341-Trygghet-och-studiero-i-skolan.html>

Stockholms stad:

https://sodermalmsskolan.stockholm.se/sites/default/files/utbf_trygghet_och_studiero.pdf

Svartbäcksskolan/Tyresta skola:

<http://specialwebbar.haninge.se/sv/Specialwebbar/GRUNDSKOLA/SvartbacksskolanTyresta-skola/Vansternemy/Trygghet-och-studiero/>

Sunne kommun:

https://sunne.se/globalassets/upload/barn_ utbildning/4hogstadiet/fryxellska_dokument/ordningsregler-ar-7-9.pdf

Södertälje kommun:

<https://www.sodertalje.se/contentassets/3938cdb747e94953b891cec75774d2d2/trygg-skolmiljo.pdf>

Tanumskolan:

<https://www.tanum.se/utbildningbarnomsorg/grundskola/grundskolor/tanumskolan.4.7664b4813898b7df9844fb3.html>

Tensta gymnasium: <https://tenstagymnasium.stockholm.se/nyheter/2016/02/10/trygghet-och-studiero-detta-gor-vi>

Trollbodaskolan: <https://trollbodaskolan.stockholm.se/handlingsplan-framjande-trygghet-och-studiero>

Ystads kommun: <https://www.ystad.se/globalassets/dokument/kou-skola/hedeskoga-skola/kvalitetsredovisning-3.pdf>